

of military cadets and students of higher educational institutions. It is therefore important to define standardized assessment exercise.

Key words: regulation according to certain norms of assessment, physical workload, distribution of the results, physical preparation.

Дата надходження статті:

„16” червня 2010 р.

УДК 371.135+37.041(045)

М.М.МАРУСИНЕЦЬ,

кандидат психологічних наук, доцент

(м.Івано-Франківськ)

Професійна рефлексія як чинник самовдосконалення особистості майбутнього педагога

У статті обґрунтовано роль професійно-педагогічної рефлексії майбутнього педагога; розкрито особливості професійної рефлексії та чинники, які впливають на професійне самовизначення особистості.

Ключові слова: професійна рефлексія, педагогічна рефлексія, професійне самовизначення, самовдосконалення майбутнього фахівця.

Постановка проблеми загальному вигляді... Сучасний етап розвитку вітчизняної психолого-педагогічної науки пов'язаний з переходом до реалізації особистісно орієнтованої моделі освіти, завдяки чому з'явилася можливість вивчення великого спектру проблем, присвячених становленню особистості, ціннісного самовизначення і творчої самореалізації тощо. Серед них особливе місце належить проблемі професійної рефлексії, якій нині приділяється значна увага в контексті становлення майбутніх фахівців.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... У дослідженнях українських педагогів і психологів (Г.О.Балл, В.І.Бондар, Н.М.Бібік, І.А.Зязюн, С.Д.Максименко, В.О.Моляко, Н.Г.Ничкало, Н.І.Пов'якель, В.А.Семиченко, О.Я.Савченко, Т.М.Титаренко, В.О.Рибалко) по-різному трактується роль і функції професійної рефлексії у становленні і розвитку особистості. Недостатньо дослідженими залишаються питання теоретичного та експериментального дослідження шляхів розвитку професійної рефлексії на різних етапах підготовки вчителів початкових класів, проблема взаємозв'язку професійної (педагогічної) рефлексії з особистісною рефлексією, можливості актуалізації рефлексивних механізмів особистості на етапі професійного самовизначення.

Вклад основного матеріалу... Реформування системи освіти на гуманістичних засадах у сучасних складних умовах потребує переосмислення концептуальних підходів до змісту і структури професійної підготовки майбутніх фахівців. У ситуації складних викликів сьогодення професійна підготовка майбутніх фахівців має бути спрямована, насамперед, на забезпечення максимального розкриття потенціалу кожної людини, сприяння становленню і розвитку справжнього професіонала тощо.

Зрозуміло, що професіоналом людина стає тоді, коли вона не лише уявляє, а мислить себе фахівцем, тобто, пізнає та ідентифікує себе не лише як особистість, а й як професіонал, що може довести свій професіоналізм на досвіді. При цьому суттєвим фактором самореалізації визнається усвідомлення себе як творчої особистості (самоідентифікація з нею). Отже, існує об'єктивна потреба в формуванні професійної рефлексії майбутніх фахівців як неодмінної умови їхнього професійного самовизначення, становлення і професійної самореалізації. Для глибшого розуміння сутності поняття „професійна рефлексія” розглянемо для початку поняття „рефлексія”.

У більшості теорій рефлексія трактується як осмислення людиною змісту власної свідомості, самопізнання власних дій; як обертання пізнання людини на самого себе (К.А. Абульханова-Славська, В.К.Зарецький, Б.А.Зейгарник, Є.І.Ісаєв, І.С.Кюн, Ю.М.Хулюткін, Є.С.Мазур, І.М.Семенов, В.І.Слободчиков, С.Ю.Степанов, А.Б.Холмогорова) [1, 7].

У філософсько-психологічній літературі поняття „рефлексія” трактується як:

1) міркування, сповнене сумнівів, протиріч; аналіз психічного стану;

2) механізм взаєморозуміння, осмислення суб'єктом того, якими засобами і чому він справив те або інше враження на партнера по спілкуванню.

В енциклопедії з психології рефлексія розглядається як розумовий розвиток, спрямований на пізнання людиною самої себе (поведінки, дій і вчинків, психічних станів, почуттів, здібностей, характеру та інших властивостей особистості).

Окремі автори термін „рефлексія” співвідносять із „інтроспекцією”, оскільки остання базується на рефлексивних механізмах самопізнання, самооцінки, самовдосконалення.

Що стосується сучасних трактувань рефлексії, то її можна представити трьома напрямками: особистісний, інтелектуальний, комунікативний. Всі вони характеризуються багатовекторністю і взаємоперетином, що й зумовлює багатозначність тлумачення „рефлексія”.

Особистісний – створення нових образів про себе в результаті спілкування з іншими людьми, реалізація активної діяльності, що спонукає людину до здійснення відповідних вчинків.

Що стосується трактування інтелектуальної рефлексії, то вона, на думку Ю.М.Кулюткіна, полягає в тому, що майбутні фахівці повинні вміти логічно перевіряти, контролювати та оцінювати хід свого судження, міркування, думки; іншими словами – рефлексія розглядається як компонент інтелектуальної діяльності, що полягає в умінні особистості майбутнього фахівця оцінювати власну професійну діяльність [5].

Основним об'єктом комунікативного напряму дослідження рефлексії є уявлення про внутрішній світ іншої людини, про наслідки її вчинків. У цьому контексті рефлексія є механізмом пізнання себе через спілкування з іншою людиною, а також усвідомлення людиною того, як вона сприймається партнером під час спілкування.

Визначаючи термін „професійна рефлексія” зауважимо, що вихідними її характеристиками є самопізнання, оцінка й аналіз особистісного і професійного „Я”, пошуки особистісного смислу й методологічних сутностей професійної діяльності – від смислу окремих дій і вчинків до її суті й смислу, які забезпечують мотивацію професійного самовдосконалення і, відповідно, високий рівень професіоналізму [6].

Виходячи з вищезазначеного, можна зробити припущення, що як рефлексія так і професійна рефлексія спрямовані на самопізнання, самодослідження, самовдосконалення особистості. Звідси випливає, що професійна рефлексія є важливим і специфічним механізмом, який може бути використаний у процесі професійного становлення фахівця. Рефлексивність є показником переходу професійної діяльності на особистісно смисловий рівень, що є передумовою розвитку професійної культури.

Як один з основних механізмів суб'єктивного розвитку людини професійна рефлексія забезпечує:

- здатність суб'єкта реконструювати й аналізувати побудову своєї думки, визначати її склад і структуру та шляхом об'єктивації втілювати в життя;
- пошук нового знання всередині себе, завдяки чому забезпечується самопізнання;
- аналіз мислення та самоконтроль за розумовими стратегіями;
- розмежування й диференціацію явищ, причини яких лежать всередині і поза суб'єктом.

Як відомо, рефлексивна діяльність щодо змісту і структури засвоєних знань стає умовою їх ефективного використання у вирішенні професійних задач творчого характеру. Професійна рефлексія стає механізмом усвідомлення теоретико-методологічних засад професійного самовизначення й становлення майбутнього фахівця, умовою створення програм і технологій розвитку його професійної культури.

Разом з тим, теоретичний аналіз наукової літератури та аналіз практики професійної підготовки майбутніх фахівців засвідчує, що традиційна педагогічна підготовка успішніше забезпечує когнітивну модель освіти, ніж стимулює творчу активність студентів та орієнтує їх на самопізнання і самовдосконалення, розвиток професійної рефлексії. Дослідження показує, що перевага надається вербальним, ілюстративним, пояснювальним методам навчання, фронтальним і груповим формам навчання, які часто реалізуються в умовах стресової підготовки, авторитарного тиску тощо. У цих умовах часто майбутні фахівці не в змозі глибоко осмислити власні професійні дії, визначити цілі, адекватні конкретній професійній ситуації, співвіднести власний професійний розвиток з потребами професійної сфери тощо.

Звідси випливає необхідність розроблення і впровадження нових концептуальних підходів до професійної підготовки майбутніх фахівців на основі розвитку професійної рефлексії як чинника процесуального вдосконалення професійної діяльності.

Не менш важливою є проблема сприяння розвитку професійної рефлексії у викладачів закладів освіти, які здійснюють підготовку вчителів-предметників та вчителів початкових класів. Однак аналіз наукової літератури показав, що вона майже не розроблялася науковцями. Відтак, у наукових дослідженнях у галузі загальної і професійної педагогіки, педагогічної психології, методики початкової освіти досліджувалися питання, що висвітлювали окремі аспекти зазначеної проблеми. Так, вивчалися змістові і процесуальні аспекти підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах нової структури і змісту освіти (Н. М. Бібік, О. М. Пехота, О. Я. Савченко та ін.), загальні принципи організації педагогічного процесу та основні напрями конструювання змісту психолого-педагогічної підготовки, що забезпечують формування вчителя-дослідника (Л. О. Хомич), формування творчої особистості майбутнього вчителя (Н. В. Кічук, С. О. Сисоєва), організація професійного самовиховання майбутніх учителів початкових класів (О. Г. Кучерявий), формування етичної компетентності майбутніх учителів початкових класів (Л. Л. Хоружа), загальна готовність вчителя до майбутньої професійної діяльності (А.Й.Капська, Н. В. Кузьміна, А. Ф. Линенко, О. М. Пехота, В. О. Сластьонін та ін.), формування Я-професіонала у студентів ВНЗ (В.О.Швидкий), розвиток особистісних якостей педагога (І. М. Шапошникова) та ін.

Досліджено роль рефлексивних процесів у контексті готовності фахівця до творчої самореалізації, подальшого самовдосконалення (Ю.М. Кулюткін, С. О. Сисоева, М. М. Солдатенко, Г. С. Сухобська та ін), роль рефлексії у професійному становленні вчителів мистецьких дисциплін (В. Ф. Орлов).

Однак у сучасних психолого-педагогічних дослідженнях залишаються недостатньо висвітленими питання основних закономірностей та механізмів професійного становлення особистості, професійні аспекти структури Я – концепції, не чітко визначені її основні детермінанти. Крім того, лише незначна частина дослідників (А.Ф. Бондаренко, І.В. Вачков, В.В.Столін, Ю. М.Швалб, Т.С.Яценко та інші), аналізуючи широкий спектр тренінгових систем практичної психології, підкреслює необхідність розроблення технологій, які спрямовані на розвиток особистісних якостей майбутнього професіонала.

Провідна тенденція у формуванні самовизначення студентів пов'язана з деформацією буттєвої сфери самосвідомості, оскільки молоді люди не завжди можуть самовизначитись, проявити „Я – особистісне” та „Я – професійне” у суспільному середовищі через штампи, які нав'язуються їм з боку батьків, колег, керівництва.

Поглиблене уявлення про будову і функції професійного становлення у студентів педагогічних спеціальностей вивчали О.Г.Балл, О.І.Бондар, М.Ю.Варбан, О.Я.Савченко [3; 4; 8]. Вчені довели, що протягом навчання студенти оволодівають системою педагогічних знань, умінь і навичок, які направлені на формування самопізнання, через ставлення до самого себе, до розуміння інших, до відкриття свого „Я”, усвідомлення власної індивідуальності, прагнення до самодослідження, самооцінки та самовдосконалення. Протягом навчальної діяльності, яка залишає за собою функцію провідної, студент виявляє лабільність до розвитку рефлексії, самопізнання у вигляді міркувань над власними думками, переживаннями, відчуттями, які допомагають йому здійснити переоцінку раніше сформованих цінностей, як особистісних так і педагогічних, для визначення професійної моделі образу „Я – майбутній вчитель”.

Як свідчать дослідження з проблеми формування (Ю.П.Вавілова, А.Г.Смірнова, В.В.Чебишева та інших) найважливішими на даному етапі студентства є прагнення знайти своє місце в професійній діяльності, ідентифікувати себе з обраною роллю, „ввійти в професію”.

Починаючи з перших днів навчання у вищих педагогічних навчальних закладах студентам читають лекції з дисциплін, які формують у них ставлення до себе як до майбутнього педагога, професіонала. Однак проведені нами пілотажні дослідження зі студентами перших курсів, у кількості 680 респондентів, показали, що взаємозв'язок понять „людина – професія” у переважній більшості не чітко сформовані, а уявлення про обрану професію – спонтанні; хоча й відчують необхідність включення в активну практичну діяльність з формування себе як майбутнього професіонала. Отже, у процесі навчання поступово моделюється образ „Я – професіонала” та професійна самоідентичність, яка вміщує в себе здатності до рефлексивності сприймання, ідентифікації себе з іншими фахівцями у даній сфері трудової діяльності. Найбільш значимими для студентів постають питання: „Роль професії у моєму житті”, „Я – і моя професія”, „Я – і моя кар'єра”, „Я – успішний”, „Я чітко знаю, що я хочу” та ін. Таких питань у студентів упродовж навчання виникає чимало; вони опосередковано чи безпосередньо пов'язані з потребами, мотивами, задатками, здібностями, ідентифікацією себе з іншими та з вибором професійних ролей.

У контексті нашого дослідження важливим є створення у вищих педагогічних навчальних закладах такого рефлексивного середовища під час організації навчальної, науково-пошукової, практичної та самостійної діяльності студентів, де поєднується професійна самоідентичність з „Я-концепцією професіонала”. Такий підхід дає можливість студенту з перших днів працювати над собою, своїм самовдосконаленням, формувати професійні інтереси, цілі, очікування, розмірковувати над життєво значимими та педагогічними задачами з точки зору своєї професії: („Значення професійного шляху для самого себе”); навчально-професійні дії особистості („Мої зусилля для досягнення професійного розвитку”); навчально-професійні досягнення і результати („Мої реальні кроки самовдосконалення”); якості, що складають потенціал професіонала („Мій індивідуальний професійний потенціал”, „Мої здібності та можливості їх реалізації для досягнення поставленої мети”); етапи професійної кар'єри („Я – у майбутній професії”); цінності майбутньої професійної діяльності („Мої очікування від професії”, „Мій ідеал особистісного і професійного життя”) побудова прогностичної моделі „Я-професіонал” („Моя кар'єра”); „Мої успіхи та розчарування”).

Висновки... Стимулювання професійної рефлексії за допомогою рефлексивного в даній моделі значно сприяє навчанню студентів особистісному відображенню складностей професіоналізації, стимулює їх до реалізації дій, духовного саморозвитку тощо.

На наш погляд, формування професійної рефлексії можливо в результаті перебудови процесу професійної підготовки на засадах інноваційно-рефлексивного підходу, що ґрунтується на активній взаємодії учасників навчально-виховного процесу у спільній діяльності в процесі розв'язання освітньо-професійних завдань інноваційно-рефлексивного характеру, сприяючи професійному самовизначенню й самоідентифікації фахівців через усвідомлення смислу професійної діяльності.

У зв'язку з цим актуальним уявляється визначення педагогічних умов формування професійної рефлексії вчителів початкових класів педагогічних навчальних закладів, а також розробка та апробація моделі професійної рефлексії.

Список використаних джерел та літератури:

1. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности / К. А. Абульханова-Славская. – М., 1980. – 335 с.
2. Антипов Г. А. Философская рефлексия / Г. А. Антипов // Проблемы рефлексии. – Новосибирск : НГУ, 1989. – С. 29–35.
3. Балл Г. О. Сучасний гуманізм і освіта: соціально-філософські та психолого-педагогічні перспективи / Г. О. Балл. – Рівне : Ліста, 2003. – 128 с.
4. Варбан М. Ю. Рефлексія професійного становлення у студентські роки : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.01 / Варбан Марія Юр'ївна. – К., 1998. – 181 с.
5. Кулюткин Ю. Н. Рефлексивная регуляция мыслительных действий / Ю. Н. Кулюткин // Психологические исследования интеллектуальной деятельности. – М.: Изд. МГУ, 1979. – С. 22–28.
6. Лефер В. А. Рефлексия / В. А. Лефер. – М. : Когито–Центр, 2003. – 496 с.
7. Семенов И. Н. Проблемы рефлексивной психологии решения творческих задач / И. Н. Семенов. – М., 1990. – 213 с.
8. Савченко О. Новий етап розвитку шкільної освіти і підготовка майбутнього вчителя / Олександра Савченко // Шлях освіти. – 2003. – № 3. – С. 2–6.

Аннотація

М.М.Марусинец

Профессиональная рефлексия как фактор самоусовершенствования личности будущего педагога

В статье обоснована роль профессионально-педагогической рефлексии будущего педагога; раскрыты особенности профессиональной рефлексии и факторы, которые влияют на профессиональное самоопределение личности.

Ключевые слова: профессиональная рефлексия, педагогическая рефлексия, профессиональное самоопределение будущего специалиста.

Summary

М.М.Marusynets'

Professional Reflection as a Factor of Self-Perfection of the Personality of the Future Teacher

The role of professional-pedagogical reflection of the future teacher is grounded in the article, peculiarities of professional reflection and factors which influence professional self-determination of a personality are revealed.

Key words: professional reflection, pedagogical reflection, professional self-determination of the future teacher.

Дата надходження статті:

„9” червня 2010 р.

УДК 372.008.2+371.14(045)

Т.А.МАХИНЯ,
старший викладач
(м.Київ)

Наукові засади побудови моделі системи розвитку управлінських умінь керівників дошкільних навчальних закладів у підвищенні кваліфікації

В статті визначено наукові засади побудови моделі системи розвитку управлінських умінь керівників дошкільних навчальних закладів (ДНЗ) у підвищенні кваліфікації (ПК) та подано короткий опис її складових.

Ключові слова: модель, моделювання, система, принцип, концептуальна, змістова, технологічна й діагностична складова моделі системи розвитку управлінських умінь керівників ДНЗ.

Постановка проблемив загальному вигляді... Зміни в суспільстві й у системі освіти зумовлюють необхідність розробки нових моделей післядипломної педагогічної освіти (ППО), які б задовольняли потреби педагогічних працівників різних спеціальностей та категорій, зокрема і керівників ДНЗ. Серед них – розробка моделі ПК керівників ДНЗ як менеджерів дошкільної освіти у системі ППО на основі рівня сформованості їх управлінських умінь.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Моделювання – одна з основних категорій теорії пізнання на ідеї якого базується будь-який метод наукового дослідження. Проблема моделювання педагогічних процесів і об'єктів в системі ППО приділялася увага таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як Б.Г.Ананьев, В.Г. Афанасьев, Н.М.Бібік, В.І.Бондарь, Л.І.Даниленко, Г.В.Єльникова, Л.М.Калініна, Н.І.Клокар, Н.В.Кузьміна, В.І.Маслов, В.В.Олійник, А.М.Омаров, Н.М.Островерхова, В.С.Пікельна, С.О.Сисоева, В.О.Сластьонін, Р.Х.Шакуров та ін. Проте питання моделюванню системи розвитку управлінських умінь керівників ДНЗ в умовах підвищення кваліфікації в системі післядипломної педагогічної освіти не знайшли достатнього висвітлення.